

TÜRKİYEDE SOSYOLOJİNİN TARİHÇESİ VE BİBLİYOGRAFYASI [1]

Lütfi Erişçi

1 — Umumî olarak tekevvünü ve belli başlı istikametleri 19 uncu asrın içinde mütalâa edilmesi lâzım gelen sosyolojinin (2) ilim hayatımızda görünüşü, aynı asrın son senelerinde başlar. Devamlı ve sistematik olmıyan bu ilk tezahürler arasında Rıza Tevfik'in Spencer'den mülhem notları (bak: *Maarif mecmuası*, sene 1896), Ahmed Suaybın tetkikleri (bak: *Servetifünun mecmuası*, sene 1900), Hasan Tahsinin Worms'den tercümesi (bak: *Servetifünun mecmuası* sene 1900).. sayılabilir.

Bunlardan daha evvel memleketimizde yer bulan hukuk, iktisat.. gibi içtimai ilimlere ait mesainin, tarih sahasında Ahmed Vefik Paşanın hikmet tarihinde (1863) ve Hayrullahta görülen Tema-yüllerin (bak: *Mecmuai fünün* 1860); nihayet Montesquieu ve diğer bazı zevattan yapılan tercüme ve iktibasların ihzarî rolünü de unutmamak lâzımdır.

2 — Fakat bu alâkanın Fransadaki sosyoloji cereyanlarına müvazi birer temayül halini alışı Pariste bulunan Osmanlı siyasi

(1) — Mevzuumuzda daha evvel profesör Hilmi Zıyanın (bak: *Umumî İçtimaiyat*, 1932), profesör Ziyaeddin Fahrinin (bak: *İş mecmuası*, Sayı 3-4, sene 1934), Mustafa Nihadın (bak: *Metinlerle muasır Türk edebiyatı tarihi*, 1934), Sadri Edhem'in (bak: *Politika felsefesi*, 1934) araştırmaları; bizim bir kısım mesaimiz (bak: *Servetifünun mecmuası*, sene 1938, sayı 2181 - 2187; *Gençlik gazetesi* sene 1939, sayı 16, 18; *Ses mecmuası*, sene 939 sayı 5) ve Yusuf Zıyanın (bak: *Memleketimizde içtimaiyat hareketlerine dair bir tecrübe-i kalemiye*, basılmamış felsefe Semineri kitaphanesinde) tezi mevcuttur.

(2) — Bizde ilk tercüme ve tetkiklerde yapıldığı gibi son senelerde tekrar ısrarla kullanılmağa başlanan, sosyoloji tâbirine mukabil olarak, arada çeyrek asrı geçen müddet zarfında, ilmi muâşere, hikmeti içtimaiye, ilmi cemiyet, ilmi içtima, mebahisi ilmülmuvanese, ilmi içtimaiyat, ilmi içtimaiyat, içtimaiyat.. gibi tâbirler kullanılmıştır.

mültecilerinin gayretlerine bağlı olarak ve ancak asrımızın ilk senelerine tesadüf etmektedir. Bu arada ilk hatıra gelen Pariste uzun müddet pozitivist cemiyetlerde münasebeti devam ettirmiş olan Ahmet Rızadır. Bununla beraber, Ahmet Rızanın Comte'in sosyolojisiyle nazari alâkası oldukça gayri vazihdir (3). Halbuki Prens Sabahaddin Pariste iken Demolins ve Descamps'le tanışmakla kalmamış, aynı zamanda, "menni içtimain mürüvveci efkârı" olarak çıkardığı Terakki de ilk nüshadan itibaren science sociale'ci temayülü tercüme ve tetkiklerle benimsemiştir. Diğer taraftan Tekâmülü akvamın *kavanin psikolojyası* (1907, kasıra) mütercimi Abdullah Cevdet'e çok daha evvel Le Bon'la Pariste dost olmuş ve tercümesini de o sırada ikmal etmişti (1901 de).

3 — Böyle bir mazisi bulunmakla beraber bizde sosyolojik temayülleri ve bunlara bağlı faaliyeti vazihan takip edebilmek ancak 1905 den sonra kabil olmaktadır.

Filvaki ancak bu tarihten sonradır ki science sociale'ci temayül başta Sabahaddin olmak üzere mesailerini Meslekî, içtimai çerçevesine hasreder görünmelerine rağmen bilhassa Demolins'den Ahmet Sanih Yollar'ı (1913) Fuat ve Naci *Anglo saksonların esbabı faikiyeti nedir*'i (910) İ. M. N. *Mevkii iktidar*'ı (1910) da çevirmişlerdir. Daha evvel mecmualarda kalmakla beraber Ahmed Sanihin ve Rüşdü İbrahim'in (bak: *Sai ve tettebbü mecmuası, Edirne, sene 1910*), Mehmet Alinin (bak: *Donanma mecmuası, sene 1915*) tercümeleleri zikreder.

Psiko-sosyolojik temayül çerçevesinde ise *Le Bon* culuk Aptullah Cevdet'in *İctihat mecmuası*yle ve *Ruhül akvam*ın yeniden tabından sonra (1913: den başka) Celâl Nuri'nin iltihakile (bak: *Tarihi tedenniyatı Osmaniye, 1914; İttihadı İslâm, 1915; Havayici kanuniyemiz, 1915..*) kuvvetlenmişti. Aynı temayülden *Tarde* de (Bak: *Serveti Fünun mecmuası sene 1910, Yeni felsefe mecmuası, sene 1910*) ve *Palante* tesirleri de mütebarizdir.

Diğer taraftan Suphi Etem'in *Sosyoloji* (Manastır 1911), Etem Necdet'in *Tekâmül ve kanunları* (1913) den başka, Ahmed Şuayip'in (bak: *Ulümü iktisadiye ve içtimaiye mec-*

(3) — Profesör Ziyaeddin Fahri Ahmed Rıza için kat'i olarak "Comte içtimaiyatının bir talebesi" diyorsa da bunu bariz bir şekilde tevsik eder bir eser göstermiyor.

muası sene 1909, İdare hukuku 1910), Bedî Nuri'nin (bak: Mülkiye mecmuası, sene 1908, Envarı ulüm mecmuası, sene 1908, Ulümü iktisadiye ve içtimaiye mecmuası 1909, ilâh) ve Sâti, beyin de (bak: Ulümü iktisadiye ve içtimaiye mecmuası, sene 910) gayretleriyle organist temayül temsil ediliyordu. *Spencer* den evvelden devam eden tercümeler ve tesire yenilerinin (meselâ bak: Hikmet gazetesi 1911) bu arada ilâve edildiğini de unutmamak lâzımdır.

Nihayet Refik Nevzat ve İştirâk mecmuası etrafında toplananlarla ve bazı tercümelerle (bak: Sosyalizm, 1910) Marksist temayül de belirmişti. Bunlardan başka az olmyan dağınık neşriyat arasında Mustafa Suphî'nin *Bouglé* den çevirdiği İ l m i iç t i m â i n e d i r (1910), *Solvay* ın sosyolojisine dair makaleler (bak: Yeni felsefe, Selânik sene 1911).. sayılabilir.

İnkışaf ve tenevvü istidadı taşıyan sosyolojiye dair bu alâka ve neşriyatla 913 tarihli Darülfünun nizamnamesinde Edebiyat Fakültesi derslerine bir "İlmi içtima" dersinin ilâvesi hâdisesi arasında bir münasebet aramak şüphesiz yanlış değildir.

4 — Ehemmiyetsiz bazı tercümeler ve fikirler istisna edilirse (meselâ bak: Yeni felsefe mecmuası, Selânik, sene 1911; Millî talim ve terbiye mecmuası, sene 1913) bizde *Durkheim* ın tesirleri, diğer temayüllere nazaran muahharan ve bir müddet *Fouillée* yi benimsiyen (bak: Genç kalemler mecmuası, Selânik, sene 1911) Ziya Gökalp'le girer. Ziya Gökalp'in pek de sosyolojiye mal edilemeyecek mesaisi içinde (bak: Tük yurdu mecmuası sene 1912, Halka doğru mecmuası sene 1913, Tanin gazetesi 1913) belirmeğe başlıyan Durkheim tesiri, aynı zatın, Selânik İttihadı terakki mektebinde yaptığı sosyoloji derslerini (1913 de) müteakip Darülfünun "İlmi içtima" kürsüsünün ilk müderrisi olduktan sonra ayrı ve karakteristik bir seyir gösterir.

Filvaki yalnız dersleri [4] çerçevesinde kalmıyan Ziya Gökalp başta olmak üzere (Bak: İlmi içtima, Taş basma 1916; Millî tettebüler mecmuası sene 1915; İçtimaiyat mecmuası sene 1917; Yeni mecmua, sene 1917..), Edebiyat tarihi müderrisi Köprülü zade

(4) — Ziya gök Alp 1915 dan 1919, kadar her se tekerrür eden "İlmi içtima" ismi altında umumî sosyoloji dersleri yaptıkları başka ilerlemiş talebeye de hususî sosyoloji sahasında dinî sosyoloji (1916, 1917 de); hukukî sosyoloji (1918 de) ve terbiyeye ait ayrı dersler vermiştir.

Fuad'ın (bak: Milli tetebbüler mecmuası, sene 1915) İktisat müderris muavini Kohen'in (bak: İktisadiyat mecmuası, sene 1915) Terbiye müderrisi, İsmail Hakkı'nın (bak: Edebiyat Fakültesi mecmuası, sene 1915; Terbiye ilmi, 1916), İlmi içtima müderris muavini Necmeddin Sadık'ın (bak: Edebiyat Fakültesi mecmuası, sene 1915, İçtimaiyat mecmuası, sene 1917) istirakile Darülfünun tedrisatına ve muhitine pek çabuk yerleşmiş, hattâ tarih, iktisat ve terbiye gibi branşlarda bazı inikâslar tevliit etmiştir. 1916 da kurulmağa teşebbüs edilen Darül-Hilâfet-ül-âliye medresesi tâliye kısmı programında da yer bulan "İlmi içtima" dersini deruhte ettikten başka hattâ Türk ocağı. gibi müesseselerde serbest "İçtimaiyat" dersleri veren (1916, 1917 de) Ziya Gökalp, ayrıca, mesaisine karıştığı Türk derneği, Asarı İslâmiye ve Milliye tetkik encümeninde de Durkheim'ciliğin benimsemesinde en mühim âmillerden biri olmuştur. Darülfünunda da bir İçtimaiyat Darülmesaisi kurulmuştur. [5]. Bu Darülmesainin organı olarak ve yalnız 16 nüsha çıkabilen İçtimaiyat mecmuası da şüphesiz Durkheim'cilik tamamen hâkim bulunuyordu.

5 — 1919 da Darülfünun "İçtimaiyat" kürsüsüne Necmeddin Sadık geçmekle beraber [6] Durkheim'cilik nisbî bir sükûtdevresine girer. Buna mukabil science social'ciler Mehmet Ali'nin çıkardığı Meslek içtimai mecmuası, etrafında birleşirler ve Meslek içtimai cemiyeti ilmiyesini kurarlar. Bu "cemiyetin gayesi ilmi içtimai meselesi içtimaiyemize tatbik ederek hayatı hususiye ve umumiyemizin tanzimi yollarının tesbitine muvaffak olan mesleki içtimaiyi umuma tanıtmak ve tatbikat yolunda devam ile mesaili müteferriayı halle çalışmak, ilmi içtimai tetebbü için muhiti fikrimizde bircereyan tevliit etmek ve bu ilmin usulile memleketimizi tetkikte ilerlemek sayesinde buhranı içtimaimize çaresiz olacak fikrî ve filî âmilleri ihzar etmektir" (Nizamname, madde 3).

Ömrü uzun olmiyan mesleki içtimai cemiyeti ilmiyesinin konferanslar temini, ve muhtıralar tanzimi gibi çalışmaları arasında

(5) — İçtimaiyat darülmesaisinin faaliyeti hakkında bir kayda tesadüf edilemediği gibi, bir darülmesaiyi idare eden Bonafus'le de temas imkânı hasıl olmamıştır.

(6) — Necmeddin Sadık muayyen programdan gayri ilerlemiş talebe ye verdiği derslerinde bilhassa sosyoloji nazariyeleri ve tarihine ehemmiyet vermiştir. Derslerinden bir kısmı basılmıştır. (bak: İçtimaiyatın teessüsüne kadar ulümü içtimaiye, taş basma 920).

Mesleki içtimai mecmuası da ancak 6 nüsha çıkabilmiştir .Maamafih, soince sosiate temayül ve tesirleri bu cemiyet ve mecmua hududu içinde de kalmamıştır (meselâ bak: Müshahede mecmuası, sene 1919..). Bu arada İstanbula gelip tekrar neşriyata başlayan Prens Sabahattine fahrî "İçtimaiyat" profesörü ünvanı verilmesi de mevzuubahs oluyordu.

Le Bon culukda Ahmet Sakinin daha evvel *Le Bon* lan *Tekâmülülü akvamın kavanini rhiyesi* (bak: Edebiyat mecmuası 1916,) Köprülü zadenin *Ruhulcemaat* tercümelerinden başka Abdullah Cevdetin *İlmi ruhi içtimai* (1924) ve diğer bir takım tercümelerle (bak- Aptullah Cevdetin Avrupa Harbinden alınan psikolojiyaî dersler 1823 ;Ali Reşat ve Galip Ata'nın Cihan müvazenesinin bozulması 1923..) ve İçtihat mecmuası ile devam ediyordu.

6 — Fakat müteakip senelerde "İçtimaiyat" dersi yeni kurulan İlahiyat Fakültesine - Edebiyat Fakültesile müştereken okunmak üzere - ve liselerde kabul edilirken (7) Durkheim'çi temayül H. Cahidin Durheim'den *Din hayatının iptidaî şekilleri* (1923), *Ahlâk terbiyesi* (1923) *Darülfünun Hukuku esasiye Profesörü Mithatın İçtimai taksimi amel* (1924) tercümelerile, İsmail Hakkının Durkheimin pedagoji derslerini ^{igere} hülâsa eden *İçtimaiyat noktai nazarından terbiye* (1924) sinden başka *Ziya Gökalpın Türklerin iptidaî cemiyetler devrine ait dinlerinin tetkiki olan Türk töresi* (1924) ve Köprülünün *Türk edebiyatı trihi* (1921) ile tekrar kuvvetle devam etmeğe başlamıştır. 1923 de İstanbula davet edilen *Bouglé* nin birkaç konferansı bu arada kaydedilebilir.

Aynı sıralarda Ahlâk Profesörü Mehmet İzzetin tenkidî bir eseri olan *Milliyet nazariyeleri ve milli hayat* (1920) inden sonra *Hesse* ve *Gleyse* den çevirdiği *Terbiye ve ahlâk müteallik tatabikata* la içtimaiyat dersleri (1924) de neşredilmiştir.

(7) — Hâdis e bu hususta pek te birbirine uyamıyan muhtelif fikirlerin belirmesine sebep olmuştur. Bu arada Mehmet Emin (bak: Muallimler mecmuası, sene 1925) İbrahim Alâeddin (bak: tedrisatı iptidaiye mecmuası, sene 1827) muhtlif noktai nazardan fikirler ileri sürmüşlerdir.

Müfredat programı için 1 numaralı eke bakınız.

Müteakip senelerde çıkan *Yeni içtimaiyat dersleri* (1927) nde olduğu kadar muhtelif neşriyatında (bak: Hayat mecmuası, sene 1927; Edebiyat Fakültesi mec. sene 1927..) İzzet eklektizme meyil ediyordu. Mehmet İzzet, Necmeddin Sadıktan sonra 1926-1928 arasında Edebiyat ve İlâhiyat Fakültelerinde müştereken okutulmakta devam edilen “İçtimaiyat” derslerini deruhte etmiştir [8].

Aynı senelerde Doktor Sabri Demolins den *Üç terbiye* (bak: Muallimler mecmuası, sene 1924), *Descamps* den *İngiliz mekteplerinde terbiye* yi (bak: Muallimler mecmuası,) çevirerek *science sociale*'ci temayülü devam ettirirken; Namdar Rahmi ve Naci Fikret de bir “enerjitizmi içtimaiyatı” müdafaa ediyortardı (bak: Yeni fikir mecmuası, Konya, sene 1928) nihayet İbrahim Memduh *Worms*'dan çevirdiği *İçtimaiyat* (1927) ile bizde organisist temayüle derli touplu bir eseri kazandırmış oluyordu. Bu neşriyata liseler için ders kitabı olarak yazılmış, Necmettin Sadık ve Bonafus un *İçtimaiyatı* (1927) gene Durkheimci temayüle bağlı. Ali Kâminin *İçtimaiyatı* (1928) ve nihayet Fehminin Durkheimin pedagoji derslerini ihtiva eden *Edukasyon ve sosyoloji si* (1928) de ilâve edilebilir.

1928 de “Felsefî ve içtimai bilgileri meşgul olanlar arasında manevî bir tesanüt ve daimî bir alâka tevlit etmek ve bu bilgi şubelerinde memleket için müfit tetkikat ve tettebbuat ve neşriyat yapılmasına bunların tedvin ve tamimi” gayesile (Nizamname) bir de felsefe cemiyeti kurulmuştu.

Bir kısım profesörler ve muallimlerin iştirak ettiği bu cemiyetin kuruluşu kadar faaliyet ve neşriyatında felsefî istikametlerde olduğu kadar sosyoloji sahasında da eklektik bir hava hâkimdi. *Filvaki daha evvel mütereddît bir Durkheimci* (bak: Genç yolcular mecmuası, sene 1919) sonra meslekî temsilci (bak: Meslek mecmuası, sene 1925) nihayet *Sombart* dan *mülhem olan ve Comte* in müspet felsefe derslerinin mühim bir kısmını ve hattâ *Simiand* ın *İstatistik ve tecrübe sini* (1928) çeviren Mehmet Servet kadar; *G. Richard* dan *İçtimaiyat hakkında*

(8) — Mehmet İzzet ilk sınıflara ait derslerden başka bilhassa morfoloji sosyal üzerinde durmuştur.. 1928 de derslerini bırakmağa mecbur olan Mehmet İzzete o sene için Mehmet Servet vekâlet etmiştir. Aynı senelerde Bonafus da bir kısım sosyoloji derslerini deruhte ediyordu.

iptidai malûmatı (1927) tercüme eden ve daha evvel bazı etüdlerle tanıdığımız (bak: Aradolu mecmuası, sene 1924; Maarif Vekâleti mecmuası, sene 1924, Mihrap mecmuası, sene 1926..) Hilmi Ziya birbirinden farklı olmakla beraber eklektik birer istikamet takip ediyorlardı. 1929 dan itibaren Terbiye müderrisi İsmail Hakkı vekâleten içtimaiyat dersini de okutmağa başlamıştır. [9].

Bu tarihten 1933 e kadar Mantık müderrisi Halil Nimetullah (bak: Hayat mecmuası, sene 1929-1933, Felsefe ve İçtimaiyat mecmuası, sene 1929) Mustafa Namık'ın İçtimaiyat nedir (1933) muhtelif Alman sosyologlarından yapılan tercümeleler (bak: Hayat mecmuası, sene 1929-1933, Felsefe ve İçtimaiyat mecmuası sene 928.), yeniden neşriyata başlayan Mehmet Ali'nin bazı makaleleri ve broşürler (bak: Muallimler mecmuası, sene 1933 İlk tahsil 1934) nihayet Hilmi Ziya'nın Umumî içtimaiyatta (1932) ve eklektizmi haklı olarak tenkit eden Telifçiliğin tenakuzları (1933) neşredilmiştir.

Kayda değer ki, bu tarihlerde çıkan Tezer'in mantık (1928) ve Hasan Ali'nin Mantık (1929) ında "İçtimaiyatta usul" bahisleri tamamen Durkheim den mülhemdir.

7 — 933 den itibaren Edebiyat Fakültesinden başka Hukuk Fakültesi birinci sınıf dersleri arasına giren sosyolojiyi Alman G. Kessler okutmağa başlar [10].

Almanya'da vücuda gelen sosyoloji temayüllerinin daha ziyade eklektiktizminin Kessler. Sosyolojisi'nin (1933) den sonra derhal aksülâmeller vermesine rağmen [11] mesaisinde hararetli bir şekilde neşriyata da yer vermiştir (bak: İş mecmuası, sene 934 - 41; Hukuk Fakültesi mecmuası sene 1935 ve ilâh..)

Aynı tarihlerde Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü muallimlerinden M. Saffet Muası'ın Avrupa içtimaiyatında (1933) Amerikan sosyolojisini benimseyordu.

(9) — İsmail Hakkı ilerlemiş talebeye verdiği derslerde, ayrı ayrı senelerde san'at, ahlâk ve morfoloji sosyal üzerinde durmuştur. 1929 - 1930 senesinde bir aralık Orhan Sadettin ilerlemiş talebeye Simmel'in sosyolojisini okutmuştur.

(10) — Kessler'le alışılmış etdrisat programı değişmiştir. Alman profesör derslerini sistematik sosyolojiye ait esas bahislerin izahına hasrediyordu.

(11) — Bu arada İsmail Hakkı'nın (bak: Yeni Adam mecmuası, sayı 10 sene 934 Kerim Sadinin anti antimarksizm'i (1933) sayılabilir.

Bu yeni temayüller yanında durkheimcilik Kadıköy Lisesi felsefe ve içtimaiyat muallimi Sadri Ethem'in Mauss'dan çevirdiği arkaik cemiyetlerde mübadelenin rolü (1935) sabık profesör İsmail Hakkın'nın sosyoloji dersleri (bak: Yeni adam sene (934) ve ayrıca sosyoloji (1934) si ile devam ederken sosyalizme ait neşriyat görülür. Filvaki Muhiddin Engels'den cemiyetin asıllarını (1934) Haydar Rifat gene Engels'den Hayalî sosyalizm ilmî sosyalizmi (1925), Haydar Rifat Borhand'dan tarihî mad diyeciliği (1935) tercüme ettiler.

1932 - 33 te İstanbul belediye mecmuasında Hilmi Ziyannın şehir içtimaiyatına dair 12 makalesi çıkmış ve bunlar İstanbul belediyesi tarafından 1933 te "Şehir içtimaiyatı" adıyla neşre başlanmışsa da kitabın neşri tamamlanamamıştır.

Aynı senelerde science sociale ci temayül Mehmed Ali Şevkinin makaleleriyle devam etmekte (bak: *Mülkiye mecmuası*) ise de organisist temayül çerçevesinde Sadi Anadolunun (Irmakın) içtimai biyoloji (1934) ve Kilisli Rifatın bazı tercümelerinde (bak; *Mülkiye mecmuası*) meşkûk tefsir ve tamimlerden başka bir hareket mevcut değildir.

Nihayet bunlara Macit Şükrünün Sorokin'den çevirdiği 19 uncu ve 20 inci asırlarda içtimaiyat nazariyeleri (bak: *Mülkiye mecmuası, sene 1934 ve ilâ..*) ilâve edilebilir.

1934 de Hukuk Fakültesine bağlı bir iktisat ve içtimaiyat Enstitüsü kurulmuştur (12).

8 — 1935 de Lise sosyoloji programlarını değiştirmek zarureti hasıl olmuştur (13).

O tarihlerden bu senelere kadar yüksek mektepler tedrisatında yer alan Alman ve Amerikan sosyoloji cereyanlarına ait faaliyet kale alınmazsa neşriyat Durkheimci temayüle bağlı Nemeddin Sadak'ın Sosyoloji si (1936), Hydar Rifat'ın Mauss dan tercüme ettiği sosyoloji (1936), İsmail Hakkı Baltacı oğlu'nun Sosyoloji si (1936), Hulûsi Demirelli'nin İçti-

(12) — Bu Enstitü sosyolojiye dair faaliyetten çok ziyade Hukuk Fakültesi diğer yüksek mekteplerin ileri sınıflarına gelmiş talebe ve mezunları için ekononik özel branşları hakkında bir senelik dersler takip etmekle kalmıştır. Hali hazırda İktisat Fakültesine merbuttur.

(13) — 2 Numaralı eke bakınız.

maî hukuk fikrine ait bazı müta lâ alar (Ankara sene 1934) i bu arada Halbwahs'ın 1938 nisanında İstanbul'da verdiği konferanslarda kaydedilebilir ve science sociale ci temayülü devam ettiren Mehmed Ali Şevkinin makalelerinden (*bak Siyasî ilimler mecmuası sene 1938, ilâ..*) ve pek te sarahaten bir temayül izafesi mümkün olmıyan birkaç tercüme ve teliften ibarettir. Bunlar arasında Kâzım Nami Duru'nun Bouglé'den çevirdiği Sosyolojinin unsurları (1936) Nevzat Ayas'ın Sosyolojik bakımdan suç (1937), Rami Karal'ın Sosyolojisi (Bursa 1937) Ş. K. Erker'in Ordu sosyolojisi yolunda bir denemesi (1939).. Sayılabilir. b

Alman sosyolojik cereyanları inikâsları ise Kessler'in sosyolojiye başlangıç (1938), Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Von Wiese'den çevirdiği Sosyoloji (*bak: Çığır mecmuası, sene 1937*) ve muhtelif makalelerle (*bak; İş mecmuası, Hukuk Fakültesi mecmuası..*) Kuvvetli adımlar atmıştır. Amerikan içtimaiyatının, bilhassa, sonraları Gras'dan Ekonomik sosyolojiye giriş sene 1941) tercüme eden Niyazi Berkes'in gayretile (*bak: Syasî ilimler mecmuası sene 938; Ülkü Mecmuası, sene 1939..*) yerleştiğini görüyoruz.

Tedrisat sahasında ise sosyoloji yeni tesis edilen İktisat Fakültesinde Kessler ve 1939 danberi Rustow tarafından (14), Edebiyat fakültesinde ahlâkla beraber 1939 ağustosunda Bükreşte toplanan son Beynelmilel sosyoloji kongresinde Türkiyeyi temsil eden Z. F. Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken (15), Hukuk Fakültesinde 1938 denberi Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (16) tarafından okutulmaktadır. Aynı zamanda Sosyoloji diğer yüksek mekteplerin dersleri arasındada yer bulmaktadır. (Meselâ: Dil ve tarih - coğrafya fakültesinde).

Üniversite tedrisatı sahasında bu genişlemeğe rağmen ihtiyacı karşılamak üzere ancak Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun İçtimaiyat dersleri (*Bak: İş mecmuası. sene 1939*), Hilmi

(14) — Rustow'un dersleri sistemotik sosyoloji, çerçevesindedir.

(15) — Hilmi Ziya içtimai Doktrinler tarihi okutmaktadır.

(16) — Ziyaeddin Fahri Hukuk Fakültesinde hukukî içtimaiyat okutmakla beraber bilhassa doktrinlerin tenkidine ehemmiyet vermekte ve yer ayırmaktadır.

Ziya Ülken'in İctim'âî doktrinler tarihi (1942) de basılmıştır (17).

EKLER

1

İÇTİMAİYAT [*]

Edebiyat ve Fen Şubelerinden müşterek (iki saat)

Fert ve cemiyet, içtımâî hayatın maddî, zihni ve ahlâkî hayata olan tesiri, cemiyetlerin tasnifi.

İktisadî içtımâiyat- Maddî ihtiyacı tatmin etmek üzere vücade gelen içtımâî teşekküller: Korporasyon, Sindika, Kooperatifler.

Muhtelif cemiyetlerde istihsal tarzları, istihsalin muhtelif anasır ve müteakabil münasebetleri: Tabiat, sai ve sermaye, iş bölümü: İctımâî neticeleri, tesanüd ve tesanüde hadim müesseseler, sigortalar.

Muhtelif cemiyetlerde mübadele tarzları, kıymet ve fiat, rekabet, inhisar, nakid, itibar, ve itibar müesseseleri, Mülkiyet ve eşkâl muhtelifesi ve tekâmülü. Mülkiyet hakkında içtımâî meslekler, tebeddülâtı iktisadiyenin müessesat ve adât ve efkâr üzerine tesiri.

Aile içtımâiyatı: Ailelerin muhtelif eşkâli ve tekâmülü.

Muasır aile, izdivaç, mahiyet ahlâkiye ve içtımâiyesi. Kadının aile ve cemiyetteki mevkii, kadınların haysiyet ve hakkının insaf ve tekâmülü.

Siyasî ve hukukî içtımâiyat: Siyasî cemiyetler envai, tarzı tekâmülü, Millet ne dir? Milliyet fikri, bunu teşkil eden anasır, vatan ve vatan muhabbeti.

Devlet: Devlet vazaifinin zaman ve mekânla tebeddülü, muasır devletlerin halen tahmil ettikleri vezaif, devlet ile dinin yekdiğerinden ayrılmasına müteveccih tekâmül, bugünkü devletlerde din ve devlet münasebeti.

Vatandaşların yekdiğerleriyle hukukî münasebetine göre devletin eşkâli, kast usulü, Aristokrasi, demokrasi.

Ferdlerin hukuku, hüriyet ve hududu.

Hükümet: Hükümetin eşkâli, hükümeti sultaniye (monarşi), oligarşi, halk hükümeti ve cumhuriyet. Parlamenter hükümet, reyiam, reyi mahdut, temsili nisbi.

(17)Belli başlı temayüllerin hududu gözönünde tutularak hazırlanan tarihçe ve bibliyografyamızda bir kısım tercüme ve araştırmalarla beraber umumî olarak içtımâî ilimler sahasının esas ve müteferri branşlarında geniş - hattâ tehlikeli de denebilir - bir mikyasda yer bulan mütenevvi sosyoloji temeyülleri kayıtlı ve işaret edilmemiştir.

[*] 924 tarihli Liselerin ikinci devre müfredat programından alınmıştır.

Kuvvei umumiyenin taksimi: Teşriî ve icraî kuvvetler arasında münasebet; kuvvei adliye, cürüm ve esbabı hakkındaki nazariyat. Ceza: Ceza telâk-kisinin tekâmülü.

Devletlerin yekdiğerleri arasındaki münasebetler, harp ve sulh, hakem usulü, cemiyeti akvam fikri.

Sosyoloji noktai nazarından din, ilim, san'at: Dinin san'atın, ilmiî iptidai şekilleri ve bunların tekâmülü, dinin vazifei içtimaiyesi.

Âsar san'atın vücade gelmesinde muhit içtimaiyenin tesiri, bu tesirin hududu: San'atkârda kudreti ibda.

“1935 DE SOSYOLOJİ DERSLERİ VE PROGRAMINDA DEĞİŞİKLİK” [*]

“1935 - 1936 yıl için lise ikinci devre filozofi ve sosyoloji dersleri programları ile kitapları hakkında alınacak tedbirleri zapta almak üzere” Maarif Vekâletinin iznile toplanan komisyonca tesbit edilen rapora göre “Sosyoloji okutmanın ergesi şunlardır:

1 — Gençleri sosyal vakalar üzerinde düşündürmeğe ve bunlar arasında ilgileri araştırmaya alıştırmak,

2 — Gençleri Türk devriminin amaç bildiği ideallerin fikri temellerini kavriyacak hale getirmek ve böylece Türk sosyetesinin gelişmesine yarıyacak işler yapacak yurddaşlar yetiştirmek;

Bunun için öğretmenin gözönünde bulunduracağı noktalar şunlardır:

1 — İktisadî teşekküller söylenirken bu teşekküllerden sendikaların bazı memleketlerde sınıf mücadelesi vasıtası olarak kullanılmasındaki zarar ortaya konacak ve Türk Cümhuriyetinin ferdi ve içtimai hayatı için iş bölümü bakımından türlü iş adamtarma ayrılmış bir sosyete olduğu belirtilecek; Dünya Harbinden sonra sendikaları mücadele vasıtası olarak kullanmadan doğan ihtilâl ve anarşiler üzerinde durularak Türkiye Cümhuriyetinin bu prensibindeki doğruluk talebe zihninde aydınlatılacaktır. (Parti programının 5 inci maddesinin c fıkrası)

2 — Kooperatiflerden bahsedilirken Cümhuriyet devrinde bilhassa zirai kooperatiflerin önemli durumu anlatılacak, Cümhuriyet Hükümetinin toprak mahsüllerinin arttırmayı amaç edinen hareketi belirtecektir.

3 — Osmanlı İmparatorluğunun büyük sanayi devrine girmesine engel olan sebepler üzerinde durulacak ve Cümhuriyet devrinin büyük sanayi hareketi istatistiklerle belirtilecektir.

4 — Mübadele bahsinde taşıma vasıtalarının önemini anlatırken büyük taşıma vasıtalarını uluslaştırmaktaki değer söylenecek, Lozan andlaşmasile elde ettiğimiz kabotaj hakkının ve şimendifer siyasetinin verimi gösterilecektir.

5 — Monopoldan bahsederken ulusal devletin monopol koymasındaki sebepler üzerinde durulacaktır.

[*] — 1935 lise filozofi programı kılavuzundan alınmıştır.

6 — Öğretmen ulusal paranın değerini doğuran sebepleri ve arttırdıklarımızı ulusal para olarak yatırmaktaki ahlâkî mükellefiyeti ve iktisadî faydayı anlatacaktır.

7 — Bankalar bahsinde Osmanlı devrindeki bankaların ulusal olmaları amaçları anlatılacak ve ulusal bankaların Cümhuriyet devrindeki gelişimi ve halkımızın biriktirilerindeki fazlalık rakamlarla gösterilecektir.

8 — Ferdî mülkiyet bahsinde mülkiyetin kamusal haklardan olmasını lüzumlu kılan sebepler söylenecek ve bunun sınırının devlet varlığı ve menfaati olacağı gösterilecektir.

9 — Ekonomi bitince öğretmen Türk Cümhuriyetinin ekonomik durumda alacağı devletçiliği anlatacaktır.

10 — Kitapta Türkiyeye aile bahsi okuturken öğretmen medenî kanunun aile hukukunda yaptığı devrim üzerinde çok durmalı ve eski fıkıh esaslarıyla aralarında ayrılığı belirtmelidir.

11 — Kadın hukukunun gelişmesinde inkılâbın (yurddaşlara hak ve vazife verilmede kadın ve erkek ayrılmaz) düsturundaki önem gözönüne konacaktır.

12 — Ulusal bağlılığın dil, kültür, ideal birliğine dayandığı gösterilecektir.

13 — Ulusal Devletin vazifelerinin nasıl genişlediği gösterilecek, Devletin sosyal yardım ve ekonomik devletçilik prensibi aydınlatılacaktır.

14 — Demokrasiyi doğuran sebepler gösterilecek Türk devletinin sosyal yardım ve ekonomik devletçilik prensipi aydınlatılacaktır.

15 — Hükûmet şekilleri bahsinde ulusal hükûmetin kurulmasına sebep olan vakalar üzerinde durulacak ve devrimin cümhuriyet prensibi esaslı muhakemeye dayanan bir kanaat halinde anlatılacaktır.

16 — Hakkın menşei için ahlâk dersleri arasında verilen bilgilere içtimaiyat kitabındaki cürüm ve ceza bahsi bağlanacaktır.

17 — Din meselesine türlü noktalardan bakım kabil olduğu anlatıldıktan sonra sosyoloji bakımından din üzerinde durulacak ulusal devletin lâik olmasını doğuran sebepler anlatılacaktır.

18 — İçtimaiyat kitabında ilmin menşei bahsi mantıkta gösterilmiş olacağı için ayrıca okutulmayacaktır.

19 — Bedii içtimaiyat estetik ile birbirine bağlı olarak okutulacaktır.

20 — Öğretmenler, içtimaiyat kitabının her bahsinde hâdiselerin tarihi akışı üzerinde durarak ve talebenin tarih derslerinde elde ettiği bilgiden ayıklatarak bugünkü duruma geçeceği gibi orta kısımda yurd bilgisinde elde ettiği kanaatleri de bu ilmin verimleriyle kuvvetlendirmiş olmalıdır.”